

LEZINGENCYCLUS 'DE WIJZEN IN HET OOSTEN'

VERSLAG LEZING PAUL SCHNABEL

8 juni 2009

De effecten van de economische crisis op de financiën van het Rijk

Er hebben zich de afgelopen maanden enkele drastische ontwikkelingen voorgedaan. Een aantal maanden geleden lag de focus nog op groei, een tekort aan olie en andere grondstoffen en een tekort op de arbeidsmarkt. Daarnaast was er sprake van een solide Rijksbegroting met een overschot en een relatief beperkte nationale schuld. Nu, na de reddingsoperaties, hebben we te maken met een compleet andere situatie wat betreft de Rijksfinanciën en is de nationale schuld snel gestegen.

Hoewel een aantal effecten van de crisis momenteel nog niet merkbaar zijn zullen wij die binnenkort wel gaan ervaren. Zo zal de werkgelegenheid volgens het CPB sterk gaan afnemen. De maatregelen die nu getroffen worden draaien voornamelijk om het beheersen van macro-effecten en worden nog niet vertaald naar microniveau (wat betekent het voor de individuele burger). Ondernemers geven aan dat de crisis verloopt langs het 'L-model': een zeer steile daling, gevolgd door een langdurige periode waarin we op een lager niveau blijven steken. Met andere woorden: een groei naar het niveau van voor de crisis zal nog lang op zich laten wachten.

We zijn in Nederland, zeker in de Randstad, sterk afhankelijk geworden van één bepaalde economische sector. We moeten ons afvragen of het wijsheid is te blijven inzetten op de afhankelijkheid van een beperkt aantal sectoren.

Welk beeld hebben Nederlanders van Nederland?

De ontwikkeling van de recessie heeft nauwelijks effect gehad op het beeld dat Nederlanders hebben over de ontwikkeling van Nederland. Het vertrouwen was reeds laag en is eigenlijk niet of nauwelijks gewijzigd. Dit staat in sterk contrast met de beleving van burgers in andere landen in de EU. Dit beeld wordt gereflecteerd in het vertrouwen van burgers in de regering (maar ook breder in de politiek en in bestuur). Dit is zeer laag. Dit wordt mede veroorzaakt door het gedrag en de betrouwbaarheid van de top van de grotere bedrijven (Ahold, Shell, ABN).

Toch is het vertrouwen van Nederlanders in instituties (regering, vakbonden, kerken, pers, ondernemingen, etc.) onverminderd hoog, zeker in relatie tot dat in andere EU-landen. Interessant zijn de cijfers over waar Nederlanders zich het meest zorgen over maken en waarover zij hoop hebben voor de toekomst.

Top zes 'zorgen': 1. Minderheden, 2. Gezondheidszorg, 3. Criminaliteit, 4. Inkomen en prijzen, 5. Waarden en normen, 6. Sociale zekerheid.

Top zes 'hoop': 1. Meer solidariteit, 2. Meer veiligheid, 3. Herstel normen en waarden, 4. Behoud verzorgingsstaat, 5. Materiële zekerheid, 6. Oplossing internationale problemen

In het toekomstbeeld van de Nederlandse samenleving komt naar voren dat de Nederlanders geen 'echte prestatie maatschappij' (naar Amerikaans model) willen, maar juist belang hechten aan sociale cohesie en solidariteit. Er is sprake van een geïdealiseerd verleden (of modern conservatisme), en men wil vooral de vrijheden en waarden behouden die de afgelopen vijftig jaar zijn opgebouwd. Door de crisis en veranderende machtsverhoudingen op mondiaal niveau groeien voor het eerst sinds jaren generaties op waarvan de kinderen het niet beter gaan krijgen dan hun ouders. Dit vraagt om een heroriëntatie op onze sociale verhoudingen.

De Nederlander is in het algemeen zeer tevreden, maar vindt dat vooral de buurman onaangepast gedrag vertoont, moet veranderen of zijn kinderen niet goed opvoedt. Aangezien negentig procent van de bevolking dit vindt, neemt niemand actie om zelf te veranderen. Samengevat: De Nederlander is zelfvoldaan ('met mij gaat het goed, met ons

gaat het slecht'), maar ook narcistisch (de ander moet veranderen, ik doe het goed) en streeft naar sociale cohesie (hard van buiten, zacht van binnen).

Wat is sociale cohesie en welke trends doen zich voor op dit gebied?

Voor het streven naar sociale cohesie wordt altijd een prijs betaald: Je hoort erbij of niet. Uitsluiting is een gevaar waardoor groepen buiten de maatschappij kunnen vallen. Toch behoort Nederland met de Scandinavische landen tot de top vier van landen met de minste uitsluiting.

Het grootste risico voor sociale uitsluiting is bij eenoudergezinnen, arbeidsongeschikten, mensen met slechte gezondheid, allochtonen, werklozen en armen. Armoede blijkt ook in deze groepen significant meer voor te komen. Nederland kent in vergelijking met andere landen relatief veel spanning tussen sociale groepen. De middenklasse is het samenbindend element in maatschappij. En juist deze groep wordt op het moment het sterkst bedreigd door de economische crises.

Kijkend naar de crisis liggen op micro-economisch niveau een aantal gevaren op de loer. Het totaal van de hypotheeklen in Nederland bedraagt circa 93% van het BNP. Daarbij komt dat veel hypotheeklen niet afgelost worden waardoor de schuld tot op hoge leeftijd in stand blijft (trend is dat dit zich doorzet na pensionering). Ondanks een hoge arbeidsparticipatie kunnen de meeste middenklasse gezinnen geen inkomensderving opvangen vanwege de hoge hypotheeklast. Nu de middenklasse getroffen dreigt te worden door de crisis, kan het effect gaan ontstaan dat schulden oplopen en hypotheeklen niet meer afgelost worden. Een teloorgang van de middenklasse heeft een zeer groot effect op de structuur en sociale cohesie in de maatschappij. Hypotheek en afgeleide effecten op inkomen en woonomgeving moeten daarom niet onderschat worden en vragen specifiek aandacht naast macro-economisch beleid.

Duidelijk is dat het sociale zekerheidsstelsel er niet op berekend is als de middenklasse in de problemen komt. Denk daarbij ook aan de 'onzichtbare werkloosheid' van ZZP-ers en uitzendkrachten. Deze ontwikkelingen kunnen makkelijk leiden tot sociale en politieke onrust. We moeten nu reeds werken aan het vinden van antwoorden op deze vragen omdat effecten waarschijnlijk binnen afzienbare tijd manifest worden. De macromaatregelen bieden nu geen antwoord op deze vraagstukken!

Het platteland van Nederland

Het platteland wordt door veel Nederlanders gezien als het beste van twee werelden in termen van leefbaarheid, sociale cohesie en veiligheid. Voorzieningen worden niet echt gemist, of het ontbreken daarvan wegen op tegen de (verwachte) voordelen van het leven op het platteland.

De auto speelt een zeer belangrijke rol voor mobiliteit in Nederland in het algemeen en op het platteland in het bijzonder. Van de ruim 175 miljard reizigerskilometers in Nederland wordt 145 miljard km afgelegd met de privé auto. Het aandeel openbaar vervoer is dus marginaal op de totale vervoersbehoefte. Op het platteland speelt de auto een dominante rol in de mobiliteit en steeds meer mensen, ook de nieuwe generatie ouderen, maken en blijven gebruik maken van de auto.

De toekomst

De grootste problemen voor de toekomst zijn:

- Vergrijzing en de gevolgen daarvan voor pensioenen en ouderzorg
- Duurzaamheid en schaarste (grondstoffen, milieu, etc.)
- Welvaartsbehoud en overheidsfinanciën
- Burgerlijke vrijheden en minderheden
- Waar zullen wij (in Nederland) goed in zijn?

De traditionele sterktes van Nederland op het gebied van voedselproductie, energie, logistiek en transport staan steeds meer onder druk. Nederland loopt ver achter op het buitenland, ondanks het feit dat de perceptie in eigen land vaak anders is. Andere landen halen ons in en beheersen het vak vaak beter dan wij. Ook op gebieden als bijvoorbeeld nano-

technologie zijn onze prestaties niet beter dan die van andere landen. Nederland moet bepalen waarin wij willen investeren en de noodzaak blijft sterk te investeren in onderwijs en kennis (inhoudelijk kunnen we nog mee, maar onze investeringen in termen van % BNP blijven sterk achter bij andere landen) en toepassing van deze kennis.

Wat is relevant voor trendverkenningen over Overijssel?

- a. Aandacht voor micro-effecten van de economische crisis
- b. De relatie tussen de bedreiging voor de middenklasse en sociale cohesie
- c. Het gevaar voor sluipende werkloosheid van ZZP'ers en uitzendkrachten
- d. De dominantie van automobilititeit op platteland
- e. De dreigende achterstand in innovatie en kennisontwikkeling op gebieden waar we traditioneel sterk zijn. Overijssel moet vooral ook kijken wat gevolgen zijn voor landbouw en traditionele sterktes. Probeer scenario's te ontwikkelen waarin deze sterker en zwakker worden
- f. Inventariseren wat het gevolg is van de problemen voor de toekomst voor de provincie Overijssel. Spelen onze beleidsinitiatieven hier wel op in of zijn we met geheel andere zaken bezig? Het zou interessant zijn om een vergelijking te maken tussen bestaande initiatieven en de problemen van de toekomst om te zien of er overlap/aansluiting is.